

Анотації

Даний вид судово-психологічної експертизи (СПЕ) можна віднести до найбільш складних і відповідальних, тому що експерти позбавлені можливості проведення очного експериментально-психологічного обстеження. Людини вже немає серед живих, але постає завдання відтворити її «психологічний портрет», «особливості» її особистості, стійкі мотиви поведінки, інтереси, ціннісні орієнтації, охарактеризувати емоційно-вольову сферу і можливості інтелекту, розглянути коло міжособистісних стосунків і способи вирішення конфліктів, що виникали.

Данный вид судебно-психологической экспертизы (СПЭ) можно отнести к наиболее сложным и ответственным, так как эксперты лишены возможности проведения очного экспериментально-психологического обследования. Человека уже нет в живых, но стоит задача воспроизвести его «психологический портрет», «особенности» его личности, стойкие мотивы поведения, интересы, ценностные ориентации, охарактеризовать эмоционально-волевую сферу и возможности интеллекта, рассмотреть круг межличностных отношений и способы разрешения возникающих конфликтов.

The given kind of judicial-psychological expertise (JPE) is possible to attribute to more composite and accountable, as the experts refused of realization direct experimentally-psychological examination. The person already no in alive, but there is a problem of reproduction of his «psychological portrait», «features» of his person, non-perishable motives of behaviour, concerns, valuable orientations, to describe an emotional-strong-willed orb and capabilities of intellect, to consider a circle of interpersonal attitudes and ways of the solution of the arising conflicts.

УДК 159.9 (075)

П. В. МАКАРЕНКО,

*кандидат психологічних наук, доцент
начальник кафедри прикладної психології,*

Харківського національного університету внутрішніх справ

М. І. ПРАСОЛ,

*викладач кафедри загальної психології та педагогіки
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ БАТЬКІВСТВА ТА МАТЕРИНСЬКОГО СТАВЛЕННЯ ДО ДІТЕЙ У СІМ'ЯХ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Родина – це мала соціальна група, найважливіша форма організації особистого побуту, заснована на інституті подружжя та родинних зв'язках, стосунках між чоловіком та жінкою, батьками та дітьми, братами та сестрами й іншими родичами, які проживають разом і ведуть спільне господарство. Одна з найважливіших функцій родини – виховна; вона задовольняє індивідуальні потреби чоловіка та жінки в батьківстві та материнстві, в контактах із дітьми та їх вихованні. У сучасній вітчизняній психологічній науці прийнято вва-

жати, що батьківство – це соціально-психологічний феномен, який становить собою емоційно-оцінну та емоційно забарвлену сукупність знань, уявлень і переконань щодо себе як одного з батьків, що реалізується в усіх проявах поведінкового складника батьківства [1]. Батьківство є базовим життєвим призначенням, важливим станом та значущою соціально-психологічною функцією кожної людини. Якість цих проявів, їх соціально-психологічні та педагогічні наслідки мають дуже велике значення. Те, від чого

залежить батьківство, та способи впливу на процес його формування, на наш погляд, становить собою важливу соціально-психологічну проблему.

Дослідники родинного виховання дотримуються різних підходів до цієї проблеми. Е. Г. Ейдемільер визначає основні характеристики типів виховання дитини: ступінь гіперпротекції; задоволеність потреб; вимоги, які висуваються до дитини; санкції, які накладаються на неї; виховна невпевненість батьків [2]. Е. Роу досліджує такі характеристики відносин: емоційне прийняття – неприйняття, наявність – відсутність контролю, стимулювання – нестимулювання активності дитини [1]. Є. Т. Соколова акцентує увагу на стосунках матері та дитини (не обох батьків) і такі стилі виховання: співробітництво (в спілкуванні висловлювання підтримки перевищують висловлювання відхилення; ізоляція (спільні рішення в родині не приймаються, дитина ізолюється і не хоче ділитися своїм внутрішнім світом із батьками); суперництво (спілкування характеризується протистоянням, критикою, що є наслідком реалізації потреби у самоствердженні та симбіотичного зв'язку); псевдо-співробітництво (партнери виявляють егоцентризм; мотивація спільних рішень не ділова, а ігрова) [1].

В Україні досліджень на тему батьківства і материнства недостатньо; відсутні наукові дослідження, які б розкривали особливості материнства й виховання дітей у жінок, що виконують особливу професійну діяльність. Особливо специфічною є професійною діяльністю жінки – працівника міліції, оскільки їх вимоги професійної діяльності зумовлюють брак часу

на виховання дітей, що негативно впливає на інститут сім'ї в цілому і на батьківські відносини зокрема. Отже, мета нашого дослідження – порівняльний аналіз материнського ставлення до дитини в сім'ях працівників ОВС та сім'ях працівників інших державних установ. **Об'єктом** дослідження є психологічні особливості материнства.

У дослідженні взяли участь дві групи матерів, які мають дітей дошкільного віку: до першої групи увійшли матері дітей дошкільного віку, які працюють в ОВС (загальна кількість – 35 осіб); до другої групи – матері дітей дошкільного віку, які працюють в інших державних установах (загальна кількість – 20 осіб).

У дослідженні були використані такі психодіагностичні методи: методика «Діагностика батьківського ставлення» (А. Я. Варга і В. В. Століна) та методика «Колірний тест відношень».

У сім'ях матерів – працівників ОВС існують деякі особливості ставлення до дитини, пов'язані з особливостями проходження служби. Ненормований робочий день, необхідність роботи з представниками неблагонадійних верств населення, правопорушниками і злочинцями, безумовно, впливають на стосунки в родині працівників ОВС. Високі вимоги до професії й особливості проходження служби обумовлюють специфічність реалізації жінками – працівниками ОВС ролі матері.

Провівши дослідження типу ставлення до дітей за допомогою методики «Діагностика батьківського ставлення» (А. Я. Варга і В. В. Століна), ми отримали результати, наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Типи батьківського ставлення в групах досліджуваних (у балах)

Типи ставлення до дітей	Матері – працівники ОВС	Матері – працівники державних установ	t	p
Схвалення	38,48±32,98	49,60±6,72	1,93	–
Кооперація	18,21±17,21	46,61±6,22	8,81	0,001
Симбіоз	67,11±30,34	74,62±5,73	1,42	–
Авторитарна гіперсоціалізація	51,53±35,95	77,33±5,21	4,17	0,001
Інфантилізм	71,01±32,91	67,03±4,53	0,70	–

Згідно з отриманими даними, в першій групі найвищий показник зареєстровано за таким типом ставлення до дітей, як *інфантилізм* (71,01±32,91). Це свідчить про те, що матері працівники ОВС бачать дитину молодшою порівняно з її реальним віком, інтереси, захоплення, думки і відчуття дитини здаються їм несерйозними, вони не довіряють своїй дитині, у зв'язку з чим прагнуть захистити її від труднощів життя і сурово контролювати.

На другому місці у групі матерів – працівників ОВС зареєстровано показник за таким типом ставлення до дітей, як *симбіоз* (67,11±30,34). Це свідчить про те, що матері постійно відчують тривогу за дітей, дитина здається їм маленькою і беззахисною, їх тривога зростає, коли дитина починає автономізуватися через обставини, оскільки з власної волі вони не надають їй самостійності.

На третьому місці у групі матерів, які працюють в ОВС, такий тип ставлення до дітей, як *авторитарна гіперсоціалізація* (51,53±35,95). Це може свідчити про те, що матері цієї групи не дуже вимагають від своїх дітей слухняності і дисциплінованості, проте вони прагнуть нав'язати дитині свою волю в усьому, а також про те, що вони не в змозі оцінювати ситуацію з погляду дитини.

Значно нижчі за попередні показники у групі матерів, які працюють в ОВС, зафіксовані щодо такого типу ставлення до дітей, як *схвалення* (38,48±32,98). Це може свідчити про те, що жінки – працівники ОВС недостатньо прагнуть проводити час разом із дитиною або через особливості служби не мають такої можливості. Вони

не схвалюють інтереси дитини та її плани.

Найнижчий показник у групі матерів, які працюють в ОВС, нами виявлено за таким типом ставлення до дітей, як *кооперація* (18,21±17,21). Це може свідчити про те, що матері працівники міліції не дуже зацікавлені в справах і планах дитини, недостатньо прагнуть допомагати і співчувати їй.

Достовірні розбіжності між досліджуваними групами виявлено нами за двома показниками – *кооперація* та *авторитарна гіперсоціалізація*. Показники типів «кооперація» та «Авторитарна гіперсоціалізація» суттєво вищі у групі матерів, які працюють у державних закладах, ніж у групі матерів – працівників ОВС на рівні $p \leq 0,001$. Це може свідчити про те, що матері, які не працюють в ОВС, значно більше, ніж матері – працівники ОВС, зацікавлені у справах та планах дитини, намагаються їй в усьому допомагати і співчувати, але й більше вимагають від неї. Матері, які працюють в інших державних установах, висувають значно більше вимог до дитини, прагнуть, щоб їх діти були слухняними, уважно слідкують за соціальними досягненнями дитини, розвитком індивідуальних особливостей, звичками та почуттями.

Дослідження неусвідомленого емоційного ставлення до таких соціально важливих понять, як «родина», «чоловік» та «дитина», проведено нами за допомогою методики «Колірний тест відношень».

Показники середніх рангів щодо понять, які відображають стосунки в родині, у групах досліджуваних нами представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Середні ранги щодо поняття у групах досліджуваних (в балах)

	Матері – працівники ОВС	Матері – працівники державних установ	t	p
Родина	1,90±1,66	3,00±1,26	2,82	0,05
Чоловік	2,75±1,58	3,40±1,28	1,66	–
Дитина	3,20±1,93	3,80±1,33	1,33	–

За наведеними даними, матері, які працюють в ОВС, і матері, які працюють в інших державних установах, мають достатньо позитивне ставлення до родини, чоловіка і дитини. Але при цьому слід відзначити, що матері – працівники міліції більше цінують родину в цілому. Щодо понять «чоловік» і «дитина» між матерями двох досліджуваних груп розходження не досягають рівня статистичної значущості.

Можливо, вища цінність сім'ї для жінок працівників ОВС пов'язана не стільки

з оцінкою родини як такої, скільки з оцінкою власних зусиль, які витрачає жінка на створення сім'ї і підтримку родинних стосунків, що досить складно при особливих вимогах професійної діяльності.

Дані щодо вибору колірних асоціацій із соціально – важливими поняттями «родина», «чоловік» та «дитина» у матерів – працівників ОВС і матерів, які працюють в інших державних установах, наведено у таблицях 3, 4, 5.

Таблиця 3

Вибір колірних асоціацій до поняття «родина» у групах досліджуваних (у %)

	Матері – працівники ОВС	Матері – працівники державних установ	Ф	р
Синій	0,00	15,00	2,83	0,01
Зелений	60,00	5,00	4,70	0,01
Червоний	30,00	25,00	0,39	–
Жовтий	10,00	0,00	2,29	0,05
Фіолетовий	0,00	10,00	2,29	0,05
Коричневий	0,00	25,00	3,73	0,05
Чорний	0,00	10,00	2,29	0,05
Сірий	0,00	10,00	2,29	0,05

За результатами опитування, матері – працівники ОВС до поняття «родина» як основні обирають кольори зелений (60 %), червоний (30 %), жовтий (10,00 %).

Вибір зеленого кольору говорить про те, що ставлення до родини у цих жінок пов'язане із самоповагою. Наступні за частотою червоний і жовтий кольори екстравертовані, що говорить про те, що не останню роль у ставленні цих жінок до родини відіграє думка тих, хто їх оточує. При цьому в червоному кольорі провідним є вольове зусилля, а в жовтому – імпульсне.

Група матерів – працівників інших державних установ до поняття «родина» обирають як основні, так і додаткові кольори. Достовірно частіше обирається синій колір (на рівні $p \leq 0,01$), що говорить про схильність цих жінок до співчуття та співпереживання, уміння розуміти. Натомість матері – працівники ОВС набагато

частіше обирають зелений колір, ніж матері, які працюють в інших державних установах (на рівні $p \leq 0,01$), що свідчить про цілеспрямованість, волю, твердість. Аналізуючи й інші колірні асоціації, обрані до поняття «Родина» в обох групах досліджуваних, можна зробити висновок, що жінки – працівники ОВС більше хочуть справити враження на членів своєї родини та на оточуючих, для них важливо їх визнання іншими та збереження свого способу дії. Вони чинять так, як вважають за потрібне всупереч можливій опозиції та опору, вони прагнуть отримувати результати і досягати успіху, але в той же час вони активні й товариські. Матері, які працюють в інших державних установах, навпаки, менш енергійні, стабільніші стосовно сім'ї і своїх обов'язків, більше потребують розуміння, схвалення з боку членів родини

Таблиця 4

Частота колірних асоціацій до поняття «чоловік» у групах досліджуваних (у %)

	Матері – працівники ОВС	Матері – працівники державних установ	Ф	р
Синій	10,00	20,00	1,01	–
Зелений	10,00	15,00	0,53	–
Червоний	50,00	5,00	3,99	0,01
Жовтий	10,00	20,00	1,01	–
Фіолетовий	20,00	5,00	1,69	0,05
Коричневий	0,00	0,00	0,00	–
Чорний	0,00	15,00	2,83	0,01
Сірий	0,00	20,00	3,30	0,01

Аналізуючи результати, наведені в таблиці 4, слід зазначити, що матері – працівники ОВС достовірно частіше обирають до поняття «чоловік» червоний колір (на рівні $p \leq 0,01$). Червоний колір для даної групи опитаних є домінуючим, що може свідчити про активне, напружене ставлення до чоловіка. Спостерігається достовірно частіший вибір фіолетового кольору (на рівні $p \leq 0,05$), що відображає потребу в розумінні, схваленні з боку чо-

ловіка та підкреслює активність. Він позначає «мрії» про ідеальні стосунки з партнером. Дослідивши вибір колірних асоціацій до поняття «чоловік», ми можемо зробити висновок, що матері – працівники ОВС виявляють до чоловіка активне та напружене ставлення. Натомість жінки, які працюють в інших державних установах, мають більш рівні стосунки з чоловіками, більш упевнені в них та зацікавлені у взаєморозумінні з ними.

Таблиця 5

Частота колірних асоціацій до поняття «дитина» у групах досліджуваних (у %)

	Матері – працівники ОВС	Матері – працівники державних установ	Ф	р
Синій	10,00	10,00	0,00	–
Зелений	10,00	10,00	0,00	–
Червоний	20,00	10,00	1,01	–
Жовтий	20,00	30,00	0,83	–
Фіолетовий	40,00	30,00	0,75	–
Коричневий	0,00	10,00	2,29	0,05
Чорний	0,00	0,00	0,00	–
Сірий	0,00	0,00	0,00	–

За даними представленими в таблиці 5, при виборі кольору до поняття «дитина» жінки працівники ОВС також обирають основні кольори. При цьому 40 % досліджуваних обрали до цього поняття фіолетовий колір, що в даному випадку ми схильні інтерпретувати як невиразні уявлення (непослідовність) у ставленні до дитини.

Так, матері – працівники ОВС з їх зайнятістю на службі вимушені достатньо часто вдаватися до допомоги рідних, дитячих

установ; інколи у них самих виникає враження, що діти зростають без їх участі. Це й підтверджують отримані нами дані. Матері, які працюють в інших державних установах, значно частіше, ніж матері – працівники міліції, обирають щодо цього поняття жовтий та фіолетовий кольори, що може говорити про більш світле, радісне їх сприйняття дитини. Матері, які працюють в інших державних установах, також більше прагнуть до взаєморозуміння зі своєю ди-

тиною, що дає можливість краще розуміти її потреби, думки та почуття.

Дослідивши особливості батьківства та материнського ставлення до дітей у сім'ях працівників ОВС, ми можемо зробити **висновок**, що матері – працівники ОВС мають більш невиразні уявлення про виховання дитини, ніж матері, які працюють в інших державних установах, у зв'язку з чим уникають тривалих стосунків з дитиною, але через специфіку своєї професійної діяльності набагато частіше думають про безпеку своєї дитини. В батьківському ставленні матерів – працівників ОВС, на відмі-

ну від матерів, які працюють в інших державних установах, переважає інфантилізація, симбіоз та гіперсоціалізація. Це говорить про те, що матері – працівники міліції дуже турбуються за своїх «маленьких» дітей, захищають їх від реалій життя, намагаються максимально контролювати їх і нав'язувати свою думку. Проте всі виявлені нами особливості материнського ставлення до дітей у жінок – працівників ОВС, перш за все, пов'язані з браком часу на сімейні стосунки, що обумовлено особливостями професійної діяльності працівника ОВС.

Література

1. Овчарова Р. В Психологическое сопровождение родительства / Овчарова Р. В. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 319 с.
2. Эйдемиллер Э. Г Семейный диагноз и семейная психотерапия / Эйдемиллер Э. Г., Добряков И. В., Никольская И. М. – 3-е изд. – С.Пб. : Речь, 2007. – 352 с.

Надійшла до редколегії 12.06.2009

Анотації

Дана стаття висвітлює особливості виховання та ставлення матері – працівника міліції до дитини. Досліджується неусвідомлене емоційне ставлення до родини у працівників органів внутрішніх справ.

Данная статья освещает особенности воспитания и отношения матери – работника милиции к ребенку. Исследуется неосознанное эмоциональное отношение к семье у работников органов внутренних дел.

The article lights up the features of upbringing and mother's attitude to the child in families of workers of organs of internal affairs. Also unaware emotional attitude of police officers to the family is researched.

УДК 159.922.6

І. С. ВАСИЛЕНКО,
*викладач кафедри педагогіки та психології
Харківської державної академії фізичної культури*

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТРАХІВ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ В СТУДЕНТІВ-СПОРТСМЕНІВ

У сучасних умовах постійно зростає кількість об'єктів, подій, чинників і ситуацій, що суб'єктивно можуть бути оцінені як загрозові. Наявність страхів впливає на формування і розвиток особистості, а також на якість і результативність виконання діяльності, зокрема, навчальної і спортивної. Незважаючи на негативне забарвлення, страх як емоція виконує різноманітні функ-

ції в психічному житті людини.

Для адекватної оцінки впливу страхів на процес формування особи і проведення відповідних психопрофілактичних заходів необхідно знати особливості його вікової динаміки, структуру на різних вікових етапах і вираженості залежно від статі випробовуваних.

Як свідчить аналіз літератури, даному